

Editorial

Sociální hnutí, kolektivní akce a protest

Vážené čtenářky a vážení čtenáři,

Vítejte u speciálního letního čísla Sociowebu. Položili jste si někdy otázky jako:

Kdo mohl jet protestovat proti G8 do Německa?

Kdo vede protestující do ulic? Je vůdce hnutí spíše „velký muž“ nebo manažer?

Jak souvisí chaos a globalizace se sociálními hnutími?

Jaký je rozdíl mezi novým sociálním hnutím a globálním sociálním hnutím?

I na tyto otázky se snaží odpovědět aktuální číslo Sociowebu, které se zaměřuje na problematiku sociálních hnutí, kolektivní akce, protestu a aktivismu. Je to téma, které se v Sociologickém ústavu samostatně nerozvíjí, k jeho zkoumání nemáme příslušné oddělení. V některých týmech nicméně vznikly publikace, které se problematiky sociálních hnutí empiricky více či méně dotýkají.

Toto vydání Sociowebu vychází ze snahy zarámovat téma více teoreticky. Snažíme se přinést alespoň malou ochutnávku z aktuální zahraniční teorie sociálních hnutí a uvést ji do souvislosti s příklady současné kolektivní akce. Tento soubor článků je také jedním z mála pokusů propojit práci (především mladých) výzkumníků, kteří se v ČR tématem sociologicky zabývají.

První část příspěvků představuje některé teorie nových sociálních hnutí a teorie mobilizace zdrojů, druhá část pak seznamuje s vybranými novými trendy ve zkoumání dnešní kolektivní akce.

Pavol Frič, který vyučuje kurz o sociálních hnutích na Fakultě sociálních věd UK, se zabývá vůdcovstvím v hnutích. Věnuje se tomu, co utváří vůdce, jak vůdci utvářejí hnutí a jak si jednotliví lídři konkurují. Přibližuje dvě typologie vůdců a shrnuje mobilizační roli vůdců, vztah k následovníkům a také ke spojencům mimo hnutí. Diskutuje mimo jiné i možnosti a efektivnost demokratického, nehierarchického vůdcovství, což jsou významné otázky pro nejnovější teorie sociálních hnutí.

Martin Kopecký z Filosofické fakulty UK řeší problém vytváření identity v sociálních hnutích. To je téma typické pro tzv. nová sociální hnutí, vyznávající politiku identity (ženské, hnutí etnických a sexuálních menšin atp.), ale autor se

dotýká také otázky, co se děje s identitou v současnosti. Dnes se mluví o mnohočetnosti dočasných a proměnlivých identit.

Zdeněk Nebřenský z Fakulty humanitních studií UK a Free University Berlin se zabývá teorií nových sociálních hnutí a poukazuje na některé problematické aspekty jejich definování. Diskutuje, jak se teorie vztahuje k „dobrým“ a „špatným“ sociálním hnutím, a sleduje možnosti vyjádření, prosazování a reprezentace zájmů sociálních hnutí ve veřejném prostoru.

Marta Kolářová ze Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., dává do souvislosti teorie sociálních hnutí s globalizací. Představuje čtyři základní proudy současné teorie sociálních hnutí a tvrdí, že nejnositelnějším se jeví propojování dosavadních teorií a využívání konceptu transnacionalizace aktivismu než globalizace, která je spíše symbolem protestů.

Viktor Piorecký z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně přináší nekonvenční pohled na sociální hnutí skrze optiku teorie komplexity. Odpor sociálních hnutí není přímočarý proti jednoduše moci nahoře, ale napadá mocenské vztahy z mnoha různých, často i protikladných pozic. Tento přístup chápe protestující kolektivy jako „proroky“, kteří poukazují na budoucí problémy společnosti.

Doufám, že Vám toto vydání Sociowebu přinese něco nového a zajímavého.

Za autorský tým Vám přeji inspirativní čtení,

Marta Kolářová

marta.kolarova@soc.cas.cz

Příští vydání Sociowebu bude netradičně psané v angličtině a nebude mít tematické zaměření.

«Teorie pro všechny»

»

Vůdcovství v sociálních hnutích

Klíčová slova: sociální hnutí, teorie

Sociologie sociálních hnutí od svých počátků připisuje důležitou roli vůdcům sociálních hnutí. Striktně odmítla dodnes populární Le Bonův model fanatického vůdce patologicky bažícího po moci, který jedná impulsivně či nevyzpytatelně a zcela se oddává svým iracionálním vizím. Naopak zdůrazňuje racionální a instrumentální aspekty vztahu vůdce-následovníci. Vycházející z Olsonovy teorie kolektivního jednání (Olson 1965) pojímá je jako racionální aktéry sledující zisk společného podniku. Vůdci sociálních hnutí i

jejich následovníci vyhledávají zisky a vyhýbají se hrozbám, resp. ztrátám, které jim mohou plynout z jejich angažování se ve věcech veřejných (Oberschall 1973). Následovníci nejsou davem, ale racionálně kalkulujícími a dobře organizovanými občany.

Moc vůdců sociálních hnutí nad svými následovníky je omezená. Jsou vůdčími osobnostmi ale ne vládci. Jejich působení je limitováno jak sociální kontrolou, tak charakterem jejich (potenciálních) následovníků. Vůdci musí dělat to, co od nich následovníci očekávají, musí plnit určité funkce, které jsou pro přežití a úspěch hnutí nezbytné. Jejich styl však může být různý. Např. již Herbert Blumer rozlišoval čtyři rolové typy vůdců sociálních hnutí: 1. agitátor, 2. prorok, 3. diplomat, 4. administrátor. U prvních dvou typů je důležitá spíše senzitivní, emocionální stránka a naopak u druhých dvou typů je dominantní spíše stránka racionální. Sociální hnutí může pro své účely využít každý typ vůdce, naléhavost jeho potřeby je dána vývojovou etapou (dospívání) hnutí a vnější situací, jíž musí hnutí čelit (Blumer 1946). Na rozdíl od Blumerova funkcionálního přístupu, se John Wilson nechal inspirovat Weberovou typologií autority a na jejím pozadí charakterizuje tři ideální typy vůdcovství v sociálních hnutích: 1. charismatické, 2. ideologické a 3. pragmatické (Wilson 1973). Každý typ reprezentuje specifickou vůdčí osobnost, která se vyznačuje odlišnou sadou vlastností. Wilson (stejně jako Blumer) připouští, že v praxi jeden vůdce může být kombinací vícero vůdcovských typů, a předpokládá, že v jednom hnutí může být vícero typů vůdců.

Přístup sociologie sociálních hnutí se výrazně liší od přístupů k vůdcovství, které nalézáme především v politologii, kde dlouhá léta dominoval model vůdce jako „velkého muže“, který se vůdcem již narodil. Spíše čerpá své inspirace z teorie organizace. Vůdci novodobých sociálních hnutí nejsou heroičtí tvůrčové dějin, ale manažeři organizací se snahou co nejefektivněji dosáhnout svých cílů (McCarthy, Zald 1977). Svoji vůdcovskou kvalifikaci získávají každodenním vedením a organizováním kolektivních akcí sociálního hnutí. Na „objevení se“ jejich vůdcovských schopností v určité situaci a na výkon jejich vůdcovské role má silný vliv kulturní, sociální a politický kontext jejich předešlé kariéry (Oberschall 1973; Ospina, Schall 2001). Také typ prostředí v němž denně působí, tj. organizace sociálního hnutí, významně ovlivňuje nejen styl jejich vůdcovství (Zald, Ash 1966), ale i jejich „strategickou kapacitu“, tj. přístup k informacím, flexibilitu a užitečné znalosti a dovednosti (Ganz 2000). Pluralitní pohled na vůdcovství byl dále rozšířen o dimenzi konkurence vůdců. Nestabilita pozice vůdce protestního hnutí je totiž dána také konkurenčním chováním vůdců nižšího ranku uvnitř hnutí, kteří se vůdce hnutí průběžně pokoušejí nahradit (Oberschall 1973). I proto je kariéra vůdců sociálních hnutí plná nejrůznějších zkoušek a z toho vyplývajícího napětí a nejistoty.

V analýzách chování vůdců sociálních hnutí převládá zaměření na naplňování jejich mobilizační role. Vůdci mají jako první rozoznat příležitosti pro sociální změnu a přesvědčit své stoupence, že šance na tuto změnu je reálná a že zisky z jejich účasti na kolektivních aktivitách hnutí výrazně převáží nad případnými ztrátami (McCarthy, Zald 1977). Následovníci vůdců sociálních hnutí nejsou považováni za izolované, i když racionálně kalkulující bytosti. Bere se v potaz i jejich sociální kontext, tj. síť sociálních vztahů, v níž prožívají své každodenní životy a která významně ovlivňuje jejich vztah k vůdcům hnutí. Sociologie sociálních hnutí upozorňuje, že k mobilizaci následovníků nestačí mít jenom vizi, důležité je mobilizovat mezi nimi konsenzus ohledně definování aktuální situace a jejího řešení (Klandermans 1988). Způsob, jak k tomu dochází, nazvali Snow a Benford (1992) „rámováním kolektivní akce“. Rámec kolektivní akce zdůrazňuje vážnost, nespravedlivost a nemorálnost současné situace, odhaluje konkrétní aktéry, kteří jsou za tuto situaci zodpovědní a specifikuje strategii a taktiku kolektivní akce, která může situaci změnit. V současné době získala rozhodující význam schopnost vůdců hnutí sdělovat rámce kolektivních akcí přes média. Tato schopnost je významně ovlivněna organizačním a ideologickým charakterem hnutí i samotných médií (Morris, Staggenborg 2002).

Představitelé sociologie sociálních hnutí také kladou důraz na strategickou dimenzi vůdcovství, na schopnost vůdců nacházet spojence, vytvářet koalice a aliance a to jak uvnitř, tak i vně hnutí. Např. Mario Diani se soustředil na analýzu využívání známostí (networkingu) vůdců jako významného faktoru ovlivňujícího možnosti vůdců budovat koalice, využívat širšího repertoáru strategií a výhod meziorganizační spolupráce (Diani 2004). Další analytikové k tomu dodávají, že pro skutečně efektivní strategii sociálního hnutí je nezbytné, aby hnutí mělo ne jednoho vůdce, ale celý „vůdcovský tým“ (Ganz 2000). Týmová práce vůdců umožňuje zvýšit „strategickou kapacitu hnutí“. Maximální strategické kapacity dosahuje hnutí tím, že část jeho vůdců (*insiders*) má vazby („slabé či silné“) na členskou základnu, další část (*outsiders*) má dobré kontakty na členy různých (profesionálních) prostředí, v nichž se hnutí pohybuje a další část představuje vůdce s různorodým repertoárem kolektivních akcí (Ganz 2000: 1015). Diverzifikované vůdcovské týmy, které se mohou soustředit na širokou škálu problémů, jsou také efektivní při rámování kolektivních akcí (Morris, Staggenborg 2002).

Obecně se má za to, že tzv. nová sociální hnutí se snaží vzdorovat železnému zákonu oligarchie, který zformuloval Roberto Michels (2006). Je pro ně typická nechuť k vytváření a udržování rozsáhlých hierarchických struktur se silným vůdcem na vrcholu hierarchické pyramidy. Preferují spíše síťovou strukturu a koordinaci před řízením. Jejich členstvu vyhovuje spontánnost a možnost participovat na rozhodování. Z toho plynou důsledky i pro

vůdcovství těchto hnutí. Týmový duch vůdcovství se šíří na celou členskou základnu. Tvoří se tzv. „nehierarchické distribuované vůdcovství“, v jehož pozadí stojí předpoklad, že každý člen hnutí se může vůdcovským dovednostem naučit (Brown 1989: 231). Mezi představiteli sociologie sociálních hnutí nepanuje shoda v názoru, jestli je tento trend efektivní z hlediska dosahování cílů hnutí nebo je tomu naopak. Například Alberto Melucci považuje demokratický způsob formování kolektivní identity z hlediska mobilizace hnutí za efektivnější než autoritativní (Melucci 1988). Na druhé straně např. Klaus Offe vidí konflikt mezi efektivním vůdcovstvím a imperativem spontánnosti a participativní demokracie uvnitř hnutí. Offe považuje formalizaci pozice vůdců hnutí v určité fázi jeho vývoje za efektivní strategii. Nicméně i on si uvědomuje hrozbu Michelsova „železného zákona oligarchizace“, tj. postupné byrokratizace a institucionalizace hnutí. Tyto procesy podle něj vedou ke ztrátě schopnosti vůdců mobilizovat přívržence hnutí. Začlenění vůdců do formálních institucí politického systému z nich činí součást elit dané společnosti, jejichž zájmy jsou v konfliktu se zájmy členů a přívrženců hnutí. V této institucionalizované pozici, za kterou vůdci hnutí v mnohém vděčí přízni elit, je od nich vyžadována schopnost zabránit mobilizaci svých následovníků a krotit radikálnost jejich požadavků (Offe 1990). Celkově je tedy role vůdce sociálního hnutí velmi nevděčná. Nejenže je soustavně nucen improvizovat a demokraticky se podřizovat názorům druhých, je také chycen v pasti dilematu mezi úspěchem a neúspěchem. Když se mu nedaří, hrozí mu, že ho následovníci opustí. A když je úspěšný, neustále musí čelit obvinění ze zrady původních ideálů hnutí.

Pavol Frič
fric@fsv.cuni.cz

Literatura

- Blumer, H. 1946. „Collective Behaviour“. In Lee A.M. (ed.) *A New Outline of the Principles of Sociology*. (167-219). New York: Barnes and Noble.
- Brown, M. H. 1989. "Organizing Activity in the Women's Movement: An Example of Distributed Leadership." *International Social Movement Research* 2: 225-240.
- Diani M. 2004. "Networks and Participation". In: Snow D. (ed.) *The Blackwell Companion to Social Movement*. Blackwell Publishing.
- Ganz M. 2000. "Resources and Resourcefulness: Strategic Capacity in the Unionization of California Agriculture: 1959-1966." *American Journal of Sociology* 105(4): 1003-62.
- Klandermans, B. 1988. „The Formation and Mobilization of Consensus“ *International Social Movement Research* 1.
- McCarthy, J. D., Zald M. N. 1977. „Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory“. *American Journal of Sociology* 82 (6): 1212-1239.

- Melucci, A. 1988. „Getting Involved: Identity and mobilization in social movements“. *International Social Movement Research* 1: 329-348.
- Michels, R. 2006. "Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy". Electronic Text Center, University of Virginia Library.
<http://etext.lib.virginia.edu/etcbin/toccer-new2?id=MicPoli.sgm&images=images/modeng&data=/texts/english/modeng/parsed&tag=public&part=1&division=div1>
- Morris, A., Staggenborg S. 2002. "Leadership in Social Movements"
<http://www.sociology.northwestern.edu/faculty/morris/docmorris-leadership.pdf>
- Oberschall, A. 1973. *Social Conflict and Social Movements*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Offe, C. 1990. "Reflections on the Institutional Self-transformation of Movement Politics: A Tentative Stage Model". In: Dalton, R., Kuechler, M. (eds.) *Challenging the Political Order*. Cambridge: Polity Press.
- Olson, M. 1965. *The Logic of Collective Action*. Harvard: Harvard University Press.
- Ospina, S., E. Schall. 2001. "Perspectives on Leadership: Our Approach to Research and Documentation for the Leadership for a changing World." <http://leadershipforchange.org>
- Snow, D. A., R. D. Benford 1992. "Master Frames and Cycles of Protest." (133-155) In Morris a Mueller (eds.). *Frontiers in Social Movement Theory*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Wilson, J. 1973. *Introduction to Social Movements*. New York: Basic Books.
- Zald, M. N., R. Ash 1966. "Social Movement Organizations: Growth, Decay, and Change." *Social Forces* 44(3): 327-341.

»

Nová sociální hnutí a tvorba identity

Klíčová slova: sociální hnutí, teorie

Sociální hnutí bývá chápáno jako systematická kolektivní snaha o (z hlediska hnutí) žádoucí sociální změnu nebo snaha zabránit nežádoucí změně a současně prosadit vlastní představu řešení. Povaha sociální změny i podoba sociálních hnutí a jejich cílů se v čase proměňuje. Politika i sociologie politiky tzv. první moderny (Beck 2007) stály především na konfliktech velkých celků, zejména sociálních tříd, resp. na zkoumání těchto konfliktů, které se týkaly sporu o distribuci ekonomických zdrojů. Během několika posledních desetiletí se diskutuje o novém rozdělení politických problémů a jejich aktérů. Vedle zmiňovaných socioekonomických nerovností se rostoucí pozornosti dostává dvěma základním tématům. Jsou jimi vztah společnosti a přírody a problémy spjaté s kulturou (především postavení znevýhodněných skupin a menšin). Významnými nositeli těchto témat se od 70. let 20. století stala tzv. nová sociální hnutí.

Jedním z důležitých zdrojů zájmu sociálních hnutí i sociologie o téma identity je bezpochyby proces individualizace moderních společností. Individualizace se prohlubuje se zánikem atributů tradiční společnosti a rozkladem institucí první modernity. Přináší dosud nepoznaný stupeň svobody a zároveň i odpovědnosti jednotlivců za průběh vlastního života. „Například filosofické otázky existencialismu se stávají součástí všedního dne“, tvrdí Beck (2007: 205). Individualizace logicky přináší růst zájmu o vlastní já, o podobu zakoušení smyslu existence. Tvorba vlastní totožnosti se stává (obtížným) úkolem jednotlivců, jejichž identita je formována mj. prostřednictvím sociálních interakcí.

Individuální identita je typická tím, že se v ní setkávají jedinečné rysy jednotlivce a rysy skupin, s nimiž se identifikuje (Jenkins 1996). Za důležité zdroje identity jsou mimo sociální třídu považovány hlavně národnost, etnicita, gender, věk, sexuální orientace a zdravotní handicap. Jedná se o faktory, které nás s některými lidmi spojují a od jiných odlišují. To, jak jim rozumíme, je výsledkem procesu učení. Sociální hnutí mohou být považována za aktéry, kteří nastolují témata identity jako témata politická. Současně jsou místy, kde se skrze kolektivní jednání mění i nově vytvářejí identity členů hnutí. V následujících odstavcích se stručně zastavme u dvou otázek, jež se týkají sociálních hnutí ve vztahu ke tvorbě identit.

První otázka zní, nakolik je tvorba identity a zápas o ni v sociálním hnutí záležitostí poslední doby a nakolik je míra pozornosti věnované danému tématu odvislá od změny pohledu sociologie na toto téma (důraz na přístupy odlišné od teorií kolektivního jednání a mobilizace zdrojů). Např. Eyerman a Jamison (1991) tvrdí, že všechna (tedy i tzv. stará, zejména dělnická) sociální hnutí měla a mají svou kognitivní praxi. Jsou kulturními fenomény postavenými na určitém vědění, uspořádanými jako představy o světě a představy určité strategie, s jejíž pomocí lze řešit identifikované problémy. Každé hnutí má své ideje a je možné je chápat jako pokus vytvořit nové kolektivní identity jeho členů. Současná sociální hnutí se pak vyrovnávají s novými identitami, které vystupují s pokračujícím procesem modernizace jako problém, a které se někdy ocitají ve vzájemných konfliktech. Obdobně Giddens (1991) tvrdí, že neexistuje ostrá hranice mezi „emancipační politikou“ typickou pro stará sociální hnutí a „politikou pro život“, jež je typická pro nová sociální hnutí; oba typy politiky spojuje myšlenka emancipace. Také on si ale všímá, že zrychlující se tempo sociální změny přináší nebývalé množství podnětů (informací, zkušeností), s nimiž je nutné se vyrovnávat, a to má kromě jiného za následek politizaci nových otázek spojených s každodenností.

Můžeme tedy říci, že téma identity není výsadou nových sociálních hnutí. Současně ale platí, že aktuální sociální změna (k jejímuž vysvětlení lze využít starší úvahy o postmoderní společnosti a hlavně aktuální teorie globalizace) má za následek problematizaci identity. Identity

se stávají dočasnými, proměnlivými a pestrými. Hovoří se i o jejich mnohosti; jednotlivec je nositelem několika identit, ať už s ohledem na své volby (životní styl) či skutečnost, že je příslušníkem různých politických společenství (to je způsobeno např. procesem evropeizace).

Druhá nejasnost souvisí se sporem, jak hodnotit nástup tématu identity. Např. podle Touraina (1992; 2000) prohlubující se individualismus ničí předpoklady pro existenci skutečných sociálních hnutí. Nová sociální hnutí jsou málo politická, orientují se na soukromé problémy. Jejich nástup je provázán s trendy estetizace a psychologizace způsobů života. Nemají ambici měnit společnost, pouze od ní chtějí pro své členy získat určité výhody. Jejich zájem o partikulární témata přispívá k pokračující fragmentaci společnosti. Castells (2004) přichází ve srovnání s Touraniem s mnohostrannějším pohledem. Hnutí rozlišuje podle toho, jaký typ kolektivní identity vytvářejí. Vedle identity, jejíž předávání jen reprodukuje různé typy nerovností, a identity, která slouží jako obrana a cesta k dobrovolnému vyloučení, hovoří o identitě-projektu. Ta je spojena s programem, jenž počítá i s hlubší změnou sociální struktury, a lze jej proto brát jako univerzalistický. Vidíme tedy, že pro jedny je zaujetí tématem identity spíše příznakem úpadku, jiní jej chápou jako příležitost pro rozvoj sociálních hnutí.

Martin Kopecký
martin.kopecky@ff.cuni.cz

Literatura

- Beck, U. 2007. *Vynalézání politiky: K teorii reflexivní modernizace*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Castells, M. 2004. *The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture*. Blackwell Publishing.
- Eyerman, R., A. Jamison 1991. *Social Movements. A Cognitive Approach*. The Pennsylvania State University Press.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and Self-Identity*. Cambridge : Polity.
- Jenkins, R. 1996. *Social Identity*. London and New York : Routledge.
- Touraine, A. 1992. „Two Interpretation of Contemporary Social Change.“ In H. Haferkamp,, N. Smelsner (eds.). *Social Change and Modernity*. Berkeley: University of California Press.
- Touraine, A. 2000. *Can We Live Together? Equality and Difference*. Cambridge: Polity Press.

»

Nová sociální hnutí a kritická teorie společnosti

Klíčová slova: sociální hnutí, teorie

Následující text se kriticky zamýšlí na některými sociálně-historickými výzkumy tzv. nových sociálních hnutí. Text se pokouší problematizovat přístupy těch badatelů a badatelek, které chápou sociální hnutí jako symbolický boj určitých skupin ve společnosti o rozšíření občanských svobod, ale ve svých zkoumáních už neberou v úvahu, že by mohly být svobody jiných členů a členek společnosti v tomto symbolickém boji přehlíženy nebo omezovány.¹ Text hájí tezi, podle které je podobné pojetí sociálních hnutí, metaforicky vyjádřeno, uvězněno v intelektuálním dědictví marxistické filozofie dějin. Naopak, osvobození pojetí sociálních hnutí z této historicko-filozofické spekulace a jeho inspirace sociální teorií Axela Honnetha, může být mnohovrstevnatě využito v kritické analýze soudobé kapitalistické modernizace.²

V zajetí marxistické filozofie dějin

Některá sociálně-historická zkoumání připisovala pod vlivem marxistické filozofie dějin dělnické třídě jako specifickému typu sociálního hnutí výjimečné postavení v symbolických bojích o rozšíření občanských svobod. Hodnotové představy a kulturní životní formy aktérů dělnického hnutí byly potlačovány, protože se v moderní společnosti údajně dominantně prosadil morální řád, který reprezentoval zájmy podnikavého měšťanstva.³ Teprve organizované hnutí námezdně pracujících dokázalo s konečnou platností rozšířit občanské svobody a připravilo podmínky pro zásadní společenskou změnu („revoluci“). Marxistický pohled nebyl po dlouhou dobu zpochybňován, přestože již empirické výzkumy první generace frankfurtské školy přinesly překvapivá zjištění toho, že dělnické hnutí na sklonku výmarského Německa mělo své konzervativní křídlo, které podporovalo nacionální socialismus.⁴ Po druhé světové válce, kdy tato zjištění byla široce akceptována, nacházeli duchovní otcové a matky Nové levice onen potenciál, který se v dějinách lidstva opakovaně vynořuje a usiluje o rozšíření občanských svobod, jednou mezi antiimperiálními hnutími podřízených etnických skupin, podruhé u hnutí za rovnoprávnost žen, nebo nakonec v pestré paletě hnutí za lidská práva na Severu, Jihu, Západě či Východě.⁵

Sociální aktéři těchto hnutí platili a dodnes platí u některých badatelů a badatelek v sociálních vědách za nositele a nositelky veskrze žádoucích vzorů chování, životních stylů, forem a praktik, hodnotových postojů a způsobů

jednání.⁶ Jinými slovy, tato intelektuální tradice sociální kritiky, aniž by výslovně vzala v úvahu, že svobody jiných členů a členek společnosti mohou být v těchto symbolických bojích přehlíženy nebo omezovány, považuje způsoby jednání, jejichž nositelkami a nositeli jsou aktéři sociálních hnutí, za přínos k demokratizaci společnosti, k uvolnění z řádu panství, osvobození a sebeuskutečnění lidského jedince. Nicméně tento přístup přináší také omezení.⁷

Co je a co není nové sociální hnutí

První problém představuje definice samotného sociálního hnutí. Jestliže sociální hnutí definuje vytváření vztahů mezi různými skupinami aktérů, kteří sdílejí kolektivní identitu, společně jednají v souladu a usilují o sociální změnu praktikami (veřejného?) protestu⁸, pak tuto definici lze vztáhnout nejen na skupiny aktérů chápajících sebe sama jako spíše „stojící nalevo“, ale tato definice obsáhne také sociální aktéry spíše „stojící napravo“. Nejen aktéři ekologických a mírových hnutí nebo hnutí za globální spravedlnost zakoušeli a zakoušejí jak v minulých tak v soudobých podmínkách radikální kapitalistické modernizace (tzv. globalizace) pocity strádání, nespokojenosti a rozhořčení. Výzvy liberálního kapitalismu upevňují vztahy pospolitosti, sounáležitosti a solidarity, které mají definovat progresivní sociální hnutí, také např. mezi rasistickými a nacionalistickými skupinami, hnutím skinheads, náboženskými a ideologickými fundamentalisty či homofóbními a sexistickými aktivisty a aktivistkami. Přihlédneme-li k společenské realitě postsocialistické Evropy, tak by tento seznam mohl být ještě rozšířen o různé politické extremist(k)y, které se nadále hlásí k leninsko-stalinistické praxi třídního násilí či bakuninovskému anarchoterrorismu. Nicméně, problémem zůstává, že řada autorů a autorek analyzujících sociální hnutí, výslovně neuvádí kritéria, na základě jakých některé skupiny aktérů patří mezi „dobrá“ sociální hnutí, která usilují o rozšíření lidských svobod a svobody jiných členů a členek společnosti ve svém symbolickém boji nepřehlízí ani neomezují a proč další „špatné“ skupiny na těchto seznamech chybí.⁹

Sociální hnutí viditelná a neviditelná

Druhý a závažnější problém je, že výše charakterizované pojetí tzv. nových sociálních hnutí redukuje mnohovrstevnanost sociálních zkušeností zneuznání pouze na ty protestní praktiky, které již dosáhly jisté úrovně skupinové sebeorganizace, stejně jako zájmy, požadavky či nároky jejich aktérů překročily práh občanské veřejnosti a nabyly viditelnosti v masových médiích. Protestní praxe, kterou inscenují aktéři sociálních hnutí, nachází prostřednictvím struktur občanské veřejnosti své sebepotvrzení. Občanské publikum se učí vnímat jako zásadní společenské problémy pouze ty zájmy, požadavky a nároky aktérů sociálních

¹ Srov. Gilcher-Holtey 1995, 2004. Larana, Johnston, Gusfield 1994. Raschke 1998. Rucht 1994.

² Srov. Honneth 1996. Honneth, Fraser 2004.

³ Srov. Thompson 1976. Moore 1978.

⁴ Adorno, Horkheimer 2003.

⁵ Srov. Gilcher-Holtey 1998. Hildermeier 2000. Juchler 1996. Schmidtke 2003.

⁶ Srov. Taylor 2001.

⁷ Fraser – Honneth 2004. s. 152 nn.

⁸ Rucht, Neidhardt 2002.

⁹ Calhoun 1995.

hnutí, které opakovaně přináší televizní obrazovka, rozhlasové vysílání, internetové zpravodajství, denní tisk nebo společenské časopisy. Nicméně struktury občanské veřejnosti odhlížejí od mnohosti každodenních zkušeností sociálního zneuznání a reprezentují pouze relativně nepočetné příklady.

Celá řada výzkumů analyzující protestní praktiky, které již byly tematizovány v masmédiích, snadno opomíjí jiné zneuznané subjekty právě proto, že si nedokázali osvojit dostatečnou míru vědění, schopnost kulturních výkonů a nejsou součástí žádné sociální sítě, s jejíž pomocí by dokázali medializovat své zkušenosti a prosadit je jako diskutované téma občanské veřejnosti. Naproti tomu aktéři, kteří uplatňují takové vědění, dosahují určitého kulturního výkonu či mají podobné sítě k dispozici a své zneuznané zkušenosti dokázali veřejně prezentovat, berou někteří badatelé a některé badatelky v sociálních vědách za bernou minci. Nicméně výslovně neargumentují, proč právě aktéři sociálních hnutí usilují o rozšíření občanských svobod a ostatní členové a členky společnosti nikoliv, nebo zda některá sociální zneuznání v tomto symbolickém boji nejsou přehlížena a omezována.

Přestože následující řádky mají hypotetickou povahu, druhý problém přímo vyvolává otázku po tom, jak naléhavé byly zkušenosti sociálního zneuznání aktérů občanské veřejnosti protestujících např. na nedávném setkání představitelů GB ve Spolkové republice Německo.¹⁰ Inscenace protestní praxe v Rostocku v červnu 2007 vyžadovala takovou míru vědění, kulturních výkonů a schopnosti vytvářet společenské vztahy, které jsou pro obyčejné zneuznané subjekty v některém z lokálních prostorů České republiky nepředstavitelné. Právě každodenní život v lokálním prostoru proměňuje kapitalistická modernizace velmi radikálně. Zda se jedná o změny pouze negativní nebo také pozitivní a jaký je jejich vzájemný poměr stálo dosud stranou pozornosti hlavního proudu sociálních věd. Sociální subjekty lokálního prostoru stěží identifikují jednotlivé národní reprezentanty G8, nejsou schopni určit místo jejich nadcházejícího setkání, předem se nezajímají o stanové cíle setkání či neprorokují důsledky, které by setkání podle jeho kritiků mělo zapříčinit. Většina z nich nekomunikuje jiným než mateřských jazykem, minimálně rozumí anglicky a ze služeb internetu využívá nejčastěji elektronickou poštu. Jejich dopravní mobilita je omezená nejen vzhledem k postsocialistickým specifickým lokálního prostoru¹¹, ale také vzhledem k tomu, jak si mohou plánovat, uspořádat a nakládat se svým volným časem. Svoji každodennost věnují především existenčnímu zachování. Požádat zaměstnavatele o pracovní volno a přesměrovat finanční prostředky z rodinného rozpočtu za účelem cesty na sever Německa je poněkud fantastická představa. A to ještě pomíjíme schopnost sociální orientace v mezní situaci bezpečnostních opatření přístavního velkoměsta,

včetně určení míst získání potravin či možností ubytování.

Závěr

Prolomení všeobjímajícího velkovyprávění marxistické filozofie dějin v sociálně-historických zkoumáních na straně jedné a zachování některých základních otázek intelektuální tradice sociální kritiky na straně druhé, mohou do jisté míry inspirovat další zkoumání tzv. nových sociálních hnutí. Hledání odpovědí na základní otázky jako je např. problém sociální zkušenosti reprezentantů a reprezentantek tvořících se hnutí, procesů zespolečnění aktérů nebo jejich vzájemných interakcí se subjekty lokálního prostoru, v jejichž jméno často aktéři sociálních hnutí jednájí, mohou přinést dodatečné impulzy pro konkrétní badatelské projekty.¹²

Některé programové body soudobého frankfurtského *Ústavu pro sociální výzkum* zdůrazňují s nevysloveným odkazem k agitce Pierra Bourdieu význam empirických zkoumání, které se zabývají každodenními zkušenostmi zneuznání, které ještě nedosáhly své veřejné viditelné artikulace a patří tedy, nahlíženo z cílové perspektivy, k neveřejné fázi, ve které aktéři sociálního hnutí navazují teprve vzájemné vztahy.¹³ Přes své protikapitalistické ostny zůstává práce Bourdieuho týmu podnětná. Každodenní neviditelné individuální i skupinové symbolické boje o uznání nenaplněných očekávání a zachování plurality kulturních životních forem, sdílejí sociální aktéři často nezávisle na sobě. Sociálně-historická zkoumání těch způsobů jednání, které znovu a znovu překračují ustavený morální řád soudobé společnosti, odkazují k momentu, kdy se dílčí obrazy světa spojují v obecně zakoušené podmínky existence.

Zdeněk Nebřenský

zdenek.nebrensky@mail.fhs.cuni.cz

Literatura

- Adorno, T. W., Horkheimer, M. 2003. *Dialektik der Aufklärung*. Frankfurt/Main.
- Bourdieu, P. et al. 1993 *La misère du monde*. Paris.
- Calhoun, C.. 1995 *Critical social theory: culture, history, and the challenge of difference*. Oxford.
- Fraser, N., Honneth, A. 2004 *Přerozdělování nebo uznání*. Praha.
- Gilcher-Holtey, I.. 1998. *1968 – vom Ereignis zum Gegenstand der Geschichtswissenschaft*. Göttingen.
- Gilcher-Holtey, I. 2004. *Hnutí '68 na Západě*. Praha.
- Gilcher-Holtey, I. 1995. *Phantasie an die Macht. Main 68 in Frankreich*. Frankfurt/Main.
- Hildermeier, M. 2000. *Europäische Zivilgesellschaft in Ost und West: Begriff, Geschichte, Chancen*. Frankfurt/Main.
- Honneth, A. 1996. *Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge..

¹⁰ Srov. Parkin 1968.

¹¹ Srov. Parkin 1971.

¹² Srov. Hroch 1999.

¹³ Bourdieu 1993. Hrubec 2004.

- Hroch, M. 1999. *Na prahu národní existence*. Praha
- Hrubec, Marek. 2004 „Rozhovor s Axelem Honnethem o Kritice a uznání.“ In: *Filozofický časopis* 4.
- Juchler, I. 1996. *Die Studentenbewegungen in den USA und der BRD sechziger Jahre: eine Untersuchung hinsichtlich ihrer Beeinflussung durch Befreiungsbewegungen und -theorien aus der Dritten Welt*. Berlin..
- Larana, E., Johnston, H., Gusfield, J. R. 1994. *New Social Movements. From Ideology to Identity*. Philadelphia.
- Moore, B. 1978. *The Injustice: The Social Bases of Obedience and Revolt*. New York.
- Parkin, F. 1968. *Middle Class Radicalism. The social bases of the British Campaign for Nuclear Disarmament*. Manchester.
- Parkin, F. *Class inequality and political order. Social Stratification in Capitalist and Communist Societies*. St. Albans, Herts 1971.
- Raschke, J. 1998. *Soziale Bewegungen: ein historisch-systematischer Grundriss*. Frankfurt/Main.
- Rucht, D. 1994. *Modernisierung und neue soziale Bewegungen: Bundesrepublik, Frankreich und USA im Vergleich*. Frankfurt/Main.
- Rucht, D., Neidhardt, F. 2002. „Towards a ‘Movement Society’? On the possibilities of institutionalizing social movements“. *Social Movement Studies* 1(1)
- Schmidtke, M. 2003. *Der Aufbruch der jungen Intelligenz: die 68er Jahre in der Bundesrepublik und den USA*. Frankfurt/Main.
- Taylor, C. 2001. *Multikulturalismus. Zkoumání polity uznání*. Praha.
- Thompson, E. P. 1976. *The making of the English working class*. London.

»

Sociální hnutí a globalizace

Klíčová slova: sociální hnutí, teorie

Jak souvisí současná sociální hnutí s globalizací? Teorie sociálních hnutí se historicky proměňovala, od chápání sociálních hnutí jako davu, kolektivního jednání či deviace. Situace na konci 60. let, kdy dochází k radikalizaci studujících a k vlně dalších hnutí (žen, černochoů, homosexuálů), zásadně proměňuje zkoumání sociálních hnutí. Novodobá teorie sociálních hnutí se dá rozčlenit na dva významné proudy – převážně evropskou teorii „nových sociálních hnutí“ (NSH), která se zabývá rozpadem staré levice a jejím nahrazováním uskupeními s jinou sociální základnou a orientací, a americkou větev teorie mobilizace zdrojů, která pro pochopení kolektivního jednání studuje organizace, zdroje a politické příležitosti hnutí (více Znebežánek 1997). Hnutí s kořeny v revolučním roce 1968 se ale postupně v 70. a 80. letech institucionalizují. Teoretici sociálních hnutí opět nepředvíдали velkou vlnu protestu, která se objevuje koncem 90. let. Otázka je,

nakolik je v současnosti možné stavět na teoriích ze 60. a 70. let.

Mezi teoriemi současných sociálních hnutí lze rozlišit zhruba čtyři proudy. První chápe současná hnutí v souvislosti s novými sociálními hnutími. Například podle Wallersteina (2005) došlo na konci 60. let k vytvoření nového antisystémového hnutí, které zahrnuje čtyři proudy: maoismus, nová sociální hnutí (environmentalismus, feminismus, etnická hnutí), hnutí za lidská práva a anti-globalizační hnutí. Poslední jmenované vychází z Nové levice a je na ní stále navázané. Domnívám se ale, že toto pojetí je problematické, protože Wallerstein definuje tyto čtyři proudy jako vycházející přímo z roku 1968, ale anti-globalizační hnutí začíná Seattlem 1999 a liší se od předchozích, jak z hlediska historie, geografie, složení atd., proto ho již nelze chápat jako Novou levici či „NSH“.

Druhý proud představují teorie mobilizace zdrojů a politických příležitostí, které reagují na globalizační výzvy a uvažují v transnacionálních souvislostech (viz McCarthy 1997; Guidry, Kennedy, Zald 2000). Globalizace a transnacionalizace nabízí z hlediska sociálních hnutí protikladné možnosti: na jedné straně se v rámci zmenšené moci národních států v důsledku globalizace proměňuje původní pozice hnutí. Protest býval orientován na stát, teď hnutí musí přesměrovat své zdroje k mezinárodním spojením. Na druhou stranu globalizace poskytla sociálním hnutím nové příležitosti a zdroje. Díky globalizaci se sociální hnutí propojují v transnacionální veřejné sféře.

Třetí proud teoretiků definuje novou fázi sociálních hnutí přímo globalizací. Sociální hnutí se nesporně globalizují jednak rozsahem, globální spoluprací a zaměřením na globální problémy. Hamel a kol. (2001: 1) tvrdí, že „globalizace a sociální hnutí jsou vzájemně propojeny“. Globalizace podle nich vyzývá hnutí k tomu, aby nevytvářely lokální alternativní komunity, ale globální spojení ke změně globálního světa. Brecher a kol. (2000) uvažují o globalizaci jako o projektu, který je veden shora dolů a vyvolává světové hnutí odporu zdola. Sociální hnutí dneška se zajímají o globalizaci, vztahují se k existujícím globalizačním projektům a také jsou aktéry globalizace a navrhují její vlastní pojetí. Tilly (2004) ovšem říká, že bychom neměli přisuzovat současnou změnu sociálních hnutí globalizaci, že nemusí jít o vztah příčiny a následku, ale spíše o shodu. Sám mluví spíše o internacionalizaci sociálních hnutí.

Čtvrtý proud charakterizuje snaha o spojení dosavadních teorií a reflektování nových jevů. Podle Buttela (2003) a Adlera s Mittelmanem (2004) nemůže být dynamika současných sociálních hnutí pochopena ani na základě evropské či americké tradice ze 70. let a musí být vytvořen nový teoretický rámec globálních sociálních hnutí, který přinese více než jen tvrzení, že hnutí jsou logickým důsledkem globalizace. Ancelovici (2002) také odmítá chápat současný protest jako důsledek ekonomických globalizačních procesů, ale snaží

se nalézt příčiny kolektivní akce v ní samotné. Říká, že globalizace je spíše jen symbolem protestu.

Della Porta a Tarrow (2005) mluví o novém cyklu protestu začínajícím v druhé polovině 90. let, který má několik nových rysů. Nejdůležitější jsou transnacionalizace, nové formy elektronické komunikace, zpochybňování vlády korporací, nerovnosti mezi Severem a Jihem a vznik nových forem organizování. Snaží se vyhnout pojmenovávání těchto vlivů jako globalizace, protože se zaměřují na jevy středního dosahu – na proměny mezinárodního systému, což nazývají „komplexní internacionalismus“. Definují ho jako „expanzi mezinárodních institucí a mezinárodních systémů a přesun zdrojů lokálních a národních aktérů na mezinárodní úroveň, která produkuje ohrožení, příležitosti a zdroje pro mezinárodní neziskové organizace, transnacionální sociální hnutí a nepřímo i sociální hnutí zdola“ (tamtéž: 235). Vedle negativních, zejména ekonomických dopadů, jako např. růst moci nadnárodních korporací, měla transnacionalizace i dynamický efekt na kolektivní akce. Růst mezinárodních institucí umožňuje, že sociální hnutí mají svoje terče, na které se zaměřují. Della Porta a Tarrow pracují s pojmem transnacionální kolektivní akce, které definují jako „koordinované mezinárodní kampaně sítí aktivistů proti mezinárodním aktérům, jiným státům nebo mezinárodním institucím“ (tamtéž: 7). Rozlišují tři procesy transnacionalizace: 1. Difuze je rozšiřování idejí a taktik hnutí přes hranice. Kontakty jsou umožněny internetovou komunikací, zlevněním mezinárodního cestování a znalostí jazyků. Difuze může mít variantu „brokerství“, kdy existují skupiny („makléři“) zaměřené na globální propojování lokálních hnutí. 2. Internalizace znamená začlenění konfliktu, který vznikl jinde, do domácí scény, obracení se na národní vládu s rozhodnutími, které vyšly z nadnárodní oblasti. 3. Externalizací rozumí vytváření sítí a aliancí národních sociálních hnutí s mezinárodními neziskovými organizacemi, ale i institucemi jako Evropský parlament (zejména v oblasti lidských práv).

Poslední proud, který propojuje starší teorie NSH a mobilizace zdrojů a zároveň zahrnuje současné změny globálního světa, se pro zkoumání dnešních sociálních hnutí jeví jako nejvíce vhodný. Globalizace souvisí se sociálními hnutími, ale nelze jednoznačně říci, že je jejich příčinou. Vhodnější je mluvit o transnacionalizaci a jejích jednotlivých vlivech na utváření současných sociálních hnutí.

Marta Kolářová
Marta.Kolarova@soc.cas.cz

Literatura

- Ancelovici, M. 2002. "Organizing against Globalization: The Case of ATTAC in France." *Politics & Society* 30 (3): 427-463.
- Brecher, J., T. Costello, B. Smith. 2000. *Globalization from below*. Cambridge: South End Press.

Buttel, F. H. 2003. "Some Observations on the Anti-globalization movement." *Australian Journal Of Social Issues* 38 (1): 95-116.

Della Porta, D., S. Tarrow 2005. *Transnational Protest and Global Activism*. Lanham: Rowman & Littlefield.

Guidry J.A., M. Kennedy, M. N. Zald 2000. *Globalization and Social Movements*. Michigan: University of Michigan.

Hamel, P., H. Lustiger-Thaler, J. N. Pieterse, S. Roseneil, eds. 2001. *Globalization and Social Movements*. New York: Palgrave.

McCarthy, J. 1997. "The Globalization of Social Movement Theory". In *Transnational Social Movements and Global Politics*. Syracuse: Syracuse University.

Tilly, C. 2004. *Social Movements 1768-2004*. Boulder: Paradigm Publishers.

Wallerstein I. 2005. „Hnutí: Co to dnes znamená být antisystémovým hnutím?“ Pp. 231-241 in *Úpadek americké moci*. Praha: SLON.

Znebežánek, F. 1997. *Sociální hnutí*. Praha: SLON.

»

Fluidní sociální hnutí

(aneb jak teorie komplexity posouvá porozumění prostoru sociálních aktérů za hranicí tradičního politického pole)

Klíčová slova: sociální hnutí, teorie

Přístupy tzv. teorií komplexity se začaly do sociálních věd promítat v devadesátých letech minulého století. Od té doby se původně přírodovědná doktrína stále více zabydluje ve světě analýzy a vysvětlování sociálních jevů. Teorie komplexity je obecně označitelná za systémovou teorii, která ale nezdůrazňuje jednotu, stabilitu a funkcionální aspekty daného systému, nýbrž vyzdvihuje jeho nelineární vlastnosti. Argumentuje tím, že žádný reálně existující systém není popsitelný jedním pravidlem, jeho vývoj není vývojem tradičně darwinovsky chápané evoluce mající vždy dopředný charakter, jeho vnitřní prvky jsou často ve vzájemně rozporuplném či přímo konfliktním vztahu, a sám je dělitelný na téměř nekonečný počet subsystémů. Chová se jednoduše nelineárně, tedy do značné míry nepředvídatelně, až chaoticky. Funkcionalita, jako měřítko vzájemných vztahů mezi prvky systému, je chápána pouze jako zvolená taktika pozorovatele, který pomocí formální logiky vyvozuje proč a jak systém drží pohromadě. Jak tvrdí David Byrne, komplexita je o výřezu reality, který si zvolíme pro popis či analýzu a o rastru, který na tento výřez použijeme.

Jak lze přístup teorií komplexity aplikovat na sociální hnutí? Především je potřeba lokalizovat sociální hnutí na poli vztahů moci a odporu, nebo chceme-li, vztahu systému a životního světa. Teorie komplexity není v sociálních vědách zcela novým paradigmatickým. I když se mnozí autoři za

teoretiky komplexity nepovažovali či nepovažují, mnozí své teorie a analýzy oblékali do v pravdě „komplexitních“ šatů. V tento moment jsou pro nás důležitá především post-strukturalistická tradice analyzující moc. Nejvýrazněji snad Foucault či Deleuze a Guattari ukazují, že moc není stabilní, do určitého prostoru společnosti umístitelnou strukturou. Moc je plurální, jak říká Foucault, protože mezi všemi body sociálního těla existují vztahy moci, které nejsou jen jednoduchou projekcí suverénní moci nad jedincem. Máme co dočinění s konkrétní, stále se měnící půdou, ve které je suverénní moc ukotvena, a proto je otázka moci (jak Foucault doplňuje Michael Dillon) mnohem více o vztahových formacích, které jsou ale schopné manévrovat. Tyto manévry mají specifickou produktivní sílu v intencích sociálních vztahů a symbolických reprezentací. V tomto momentu se nám rozmlžuje ideálně typické dělení na systém a životní svět, tak jak ho známe u Habermase. Moc totiž prochází oběma prostory. Ze stejného důvodu nemůžeme považovat svobodu za opozici k moci, ona je v tomto chápání mnohem více podmínkou moci, protože umožňuje moci usurpovat. Kdyby nebylo svobody, nebyla by nutná moc k udržení poslušnosti. Opakem moci je tedy resistance, odpor. Podle Dillona se jedná o svobodu, která vyjadřuje silnou nezkrotnost, nepoddajnost strategickým manévry, skrze které je moc tlačena do historicky podmíněných formací. Odpor je tedy o jasné aktivitě, která obzvláště v době pozdně moderního kapitalismu postaveného stále více na spotřebě symbolických a kulturních produktů nemusí mít rozměr přímé konfrontace s politickou strukturou či „fyzickou“ mocí státu. V současnosti jsme naopak svědky mnohých symbolických odporů, napadajících jak způsoby symbolické a pojmové legitimace politické a ekonomické moci, tak i celý moderně kapitalistický spektákl s jeho kulturním průmyslem, vykonavatelem mnohých nepřímých legitimizací.

Konečně je na řadě samotná problematika sociálních hnutí. Ta se totiž pohybují v poli odporů, resistencí a chceme-li i odbojů. Jelikož jsou moc i resistance vůči moci baumanovsky tekuté, prolínající se všemi sociálními vztahy, jsou i sociální hnutí jakýmsi společenským subsystémem proplouvajícím celou společenskou strukturou, napadajícím jednotlivé mocenské vztahy z rozličných pozic.

Nemůžeme tedy sociální hnutí jednoduše lokalizovat ani podle třídního rozřezání společnosti, ani podle dichotomie životní svět vs. systém. A už vůbec nemůžeme sociálním hnutím přiřknout jakousi primární ontologickou podstatu, jež by poukazovala k nějakému zdrojovému konfliktu ve společnosti, nebo k neměnné revoluční úloze určitých společenských vrstev. Krásným příkladem této tekutosti sociálních hnutí je feminismus. Ve svých mnohých projevech, proudech a různých konceptualizacích se feminismus formuje do široké, pestrobarevné palety mezi revoluční anarcho-feministické koncepty na jedné straně a reformní feminismus prosazující například větší participaci žen v politice na straně druhé. Zjevně

se jedná o stejný feministický impuls, o svým způsobem diskursivně propojené hnutí, které ale ve svých praktikách často působí vůči sobě kontradiktorně. Feministické reformátorky a reformátoři postupnou proměnou politických reprezentací a zvyšováním genderové citlivosti tradiční politiky zvyšují její legitimitu, čímž tuto politiku a struktury, ve kterých je lokalizována a praktikována, posilují. To je ale přesný opak cíle radikálních feministek poukazujících na genderovou nevyváženost samotného nastavení současných společenských struktur a volajících po jejich radikální přeměně. Podobně vnitřně rozporuplnou logiku bychom mohli pozorovat na ekologickém hnutí, na hnutí za lidská práva atd. V komplexní společnosti plné vlastních rozporů jsou nutně i sociální hnutí komplexním nelineárně se chovajícím polem.

Jak ale toto pole teoreticky uchopit? Evidentně nedostačujícím je zde způsob uchopování americkou víceméně politologickou tradicí (teorie mobilizace zdrojů, teorie politické akce, „contentious politics“ atd.). Sociální hnutí v tomto paradigmatu totiž nejsou chápána jako specifický projev resistance vůči fluidní moci, ale jako shluky kolektivních aktérů operujících na poli konfrontace s politickou mocí. Konflikt je omezen právě na výměnu argumentů a akcí v konfrontaci s reálnou politikou. Výše popsanou fluiditu moci tento přístup zcela pomíjí. Ani tzv. procesy rámování, které do této optiky přidávají symbolické procesy, skrze které dávají aktéři a jejich skupiny smysl okolnímu světu, svému jednání a jednání jejich oponentů, nejsou dostatečným teoretickým rámcem pro popis a vysvětlování dynamiky sociálních hnutí. Mnohem blíže pohledu teorie komplexity je evropská tradice studia sociálních hnutí, zejména pak Alberto Melucci, který vnímá sociální hnutí jako proroky, kteří artikuluji budoucí problémy komplexních společností. Jedná se o symbolickou hru s komplexní mocí, ze které teprve postupně vychází konkrétní kolektivní aktivity, organizace, protesty. Za těmito konkrétními zhmotněními ale stojí jakési podhoubí odporu vůči moci, které se prolíná celou společností, celým spektrem sociálních vrstev a kategorií. Sociální hnutí jsou zde mnohem více symbolickým prostorem jakéhosi společenského alarmu, který začne zvonit (formovat kolektivní aktéry pro konkrétní akce) v momentě symbolických i faktických dysfunkcí systému. Sociální hnutí ale nejsou abstrakcí, jak by se mohlo zdát. Stojí za nimi konkrétní lidé a jejich kolektivy. Nicméně symbolický potenciál odporu je zde mnohem hlubší a širší, než jsou jednotlivé kolektivní vyjádření nesouhlasu a touhy po změně.

Velmi zdařilým pokusem o uchopení sociálních hnutí do nelineárního rámce pak nabízí kniha „Complexity and Social Movements. Multitudes at the Edge of Chaos“, kterou v loňském roce vydali britští sociologové Graeme Chesters a Ian Welsh. Pracují zde jednak se známou metaforou *multitude* Michaela Hradta a Antonia Negriho a jednak s poststrukturalistickou tradicí, zejména s pojmem *plateau*, který převzali od dvojice

Gilles Deleuze a Felix Guattari. Mluví o komplexním globálním hráči, kterého označují jako „parallelogram of forces“, tedy jako jakýsi mnohosměrný svazek sil a tendencí. Pro konkrétní analýzu pak používají pojmy jako je reflexivní rámování či ekologie akce a opírají se o konceptuální nástroje teorie komplexity, jako jsou atraktory, emergence apod. Obraz sociálních hnutí, který vykresluje je vpravdě nelineární, plný zvrátů, úskoků, dopředných i zpětných smyček a kontradikcí. Dle jejich názoru současné alter-globalizační hnutí posunulo globální občanskou společnost k novým formám organizace a akce, které jsou do značné míry (více či méně uvědoměle) taženy atraktorem anarchismu, tedy způsoby organizace, taktiky atd., které definoval právě tento radikální politický, teoretický a kulturní proud.

Teorie komplexity ale přináší i radikálně pro-demokratickou vizi. Danilo Zolo například tvrdí, že současné systémy mají velmi daleko k tomu, aby mohly být označeny za demokratické. Máme podle něj co dočinení spíše s diferencovanými a limitovanými autokratickými systémy. Melucci a Avritzer zase poukazují na fakt, že tradiční politika není schopna adekvátně uchopovat komplexitu společnosti, naopak ji oklešťuje, znásilňuje, aby jí dostala pod křídla vytvořených a udržovaných struktur. Sociální hnutí pak podle těchto autorů nabízí „jinou cestu přemostění propasti mezi komplexitou a demokracií využíváním potřeb vzešlých z komplexity k rozšiřování hranic politického“ (Melucci, Avritzer 2000: 509).

Viktor Piorecký
piorecky@fss.muni.cz

Literatura

- Bauman, Z. 2000. *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Byrne, D. 1998. *Complexity Theory and Social Sciences*. London, New York: Routledge.
- Byrne, D. 2005. "Complexity, configurations and Cases". *Theory, Culture and Society* 22(5): 95-111.

- Chesters, G., Ian Welsh. 2006. *Complexity and Social Movements, Multitudes at the Edge of Chaos*. Oxon, New York: Routledge.
- Dillon, M. 2000. "Poststructuralism, Complexity and Poetics". *Theory, Culture & Society* 17 (5): 1-26.
- Foucault, M. 1980. *Power/Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Habermas, J. 2000. *Krise legitimacy v pozdním kapitalismu*. Praha: Filosofia.
- Hardt, Michael, Negri, A. 2004. *Multitude: war and democracy in the age of Empire*. New York: The Penguin Group.
- Melucci, A. 1996. *Challenging codes: Collective action in the information age*. Cambridge: Cambridge University press
- Melucci, A., Leonardo Avritzer. 2000. "Complexity, cultural pluralism and democracy: collective action in the public space". *Social Science Information* 39 (4): 507-527
- Zolo, D. 1992. *Democracy and Complexity: A Realist Approach*. Cambridge, Oxford: Polity Press, Blackwell.

»

« Vydává Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., dne 1. 7. 2007 » « Šéfredaktorka: Marta Kolářová »
« Redakční rada: Daniel Čermák, Iva Chludilová, Yana Leontiyeva, Hana Maříková, Lukáš Novotný, Petra Rakušanová, Natalie Simonová, Eva Soukupová, Petr Šunega » « Technická redaktorka: Anna Gabrielová »
« Adresa: SOCIOweb, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jiřská 1, 110 00 Praha 1, tel./fax: +420 222 221 662, e-mail: socioweb@soc.cas.cz » « ISSN 1214-1720 »

« © Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha »